

УДК 378.011.3-057.87:7.071.2

DOI 10.34142/27091805.2020.1.01.02

© Смирнова Тетяна Анатоліївна

доктор педагогічних наук, професор кафедри теорії і методики мистецької освіти Харківського національного університету мистецтв імені В.П. Котляревського
Харків, Україна

email: smyrnova.tetiana@gmail.com

https://orcid.org/0000-0002-2931-8288

СПЕЦИФІКА ТВОРЧОГО САМОВИРАЖЕННЯ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ ДИРИГЕНТСЬКО-ХОРОВОЇ ОСВІТИ

У статті розглядаються питання творчого самовираження майбутніх співаків і диригентів хорових колективів у процесі диригентсько-хорової освіти. В результаті аналізу та узагальнення наукової психолого-педагогічної та мистецтвознавчої літератури, порівняння, зіставлення різних думок подано визначення поняття «творче самовираження студентів», яке розглядається як свідомий акт виявлення та ствердження індивідуальних, особистісних та суб'єктних можливостей «Я» професіонала, визначення себе як творчої особистості та індивідуальності. Переваги дослідження полягають у виявленні специфіки творчого самовираження майбутнього співака і диригента хору як студентів вищих закладів освіти. Успішність індивідуально-психологічного самовираження зумовлюється міцним здоров'ям, м'язовою активністю, розвиненістю співацького і диригентського апаратів, пізнавально-емоційної сфери студентів. Позитивним фактором особистісно-професійного самовираження студента стає сформованість його пізнавальних і професійних інтересів, духовних цінностей, рис характеру, що виступають регуляторами професійного зростання співаків і диригентів як творчих особистостей. Яскравими показниками зростання творчого самовираження співаків і диригента хору, їхніми провідними професійно важливими якостями вважаються музикальність як інтегративна музична здібність (музичний слух, метро-ритмічна здібність, музична пам'ять, музичне мислення, музична уява) і виконавські уміння (виконавська надійність, артистизм, інструментальні, вокально-хорові, диригентські уміння). Специфіку особистісного самовираження майбутніх співаків і диригентів хору визначають (на підставі діагностування) рівень пізнавальних і професійних інтересів, ідеалів і ціннісних орієнтацій на духовні та національно-громадянські цінності. В результаті дослідження узагальнено сукупність рис характеру, що складають основу професійного успіху співаків і диригентів хору (сумлінність, вірність служіння красі, здатність свідомо і артистично втілювати її у хоровому звучанні; дружлюбність, відповідальність, оптимізм). З'ясовано, що рівень творчого самовираження студента як суб'єкта власного професійного становлення залежить від вчасного діагностування, стимулювання, змістового і процесуального забезпечення процесу формування його професійної «Я»-концепції. Доведено, що суперечність, яка виникає між реальним та ідеальним «Я» стає джерелом особистісного і професійного розвитку співака або диригента хору. На підставі наукових розвідок з питань професійної акмеології окреслено шляхи творчого самовираження співака і диригента хору як яскравих індивідуальностей (інтегрування індивідуальних, особистісних, суб'єктних структур у цілісність, виявлення специфіки індивідуальності, виділення змісту власного «Я», систематизація та узагальнення смислу та специфіки індивідуального самовираження з урахуванням всіх факторів, виявлення своєрідності взаємин усіх підструктур, визначення суспільної спрямованості власного самовираження в подальшій професійній діяльності).

Ключові слова: творче самовираження; особистість; диригент; хоровий колектив; музична освіта; індивідуальність.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями.

Розбудова незалежної України передбачає продуктивний розвиток національної культури, мистецтва та освіти, єдність і взаємозв'язок яких забезпечує прогрес особистості і держави. У світі високо цінуються хорове мистецтво і культура України, втім, система вітчизняної диригентсько-хорової підготовки у закладах вищої освіти не повною мірою відповідають стратегіям ХХІ століття. Необхідність оновлення вищої диригентсько-хорової освіти підтверджується посиленням

бездуховності, індивідуалізму, знеціненням національної музично-хорової спадщини. Більшість змін, які відбуваються у сучасній професійній мистецькій освіті, суттєво не поліпшують її кінцеву результативність. Можна припустити, що одна з причин цього полягає у суперечності, яка склалася між практикою технократизації мистецької освіти та індивідуальною природою художньої творчості, що вимагає підготовки спеціаліста передусім до індивідуально-творчого самовираження (Смирнова, 2008; Харченко, 2010).

Аналіз основних досліджень і публікацій.

Науково-теоретичним підґрунтям у розв'язанні проблеми підготовки студентів до творчого самовираження є праці філософа О. Лосева (1990, 1991), психологів Б. Ананьєва (1971), О. Асмолова (1990), О. Бодальова (1988). Питання самовираження і самореалізації особистості розглядали К. Абульханова-Славська (1973), Л. Буєва (1978); проблеми індивідуальності та її розвитку в процесі діяльності досліджено В. Мерліним (1986), В. Моляко (1991), Б. Тепловим (1961). У зарубіжних дослідженнях слушними є основні положення гуманістичної психології про доцільність поєднаності та зв'язку між людьми (Е.Фромм), розвитку потенціалу особистості, доцільність її самовираження та самоактуалізації (Г. Олпорт, К. Роджерс, А. Маслоу). У педагогічних дослідженнях питання самовираження студентів музичних спеціальностей актуалізовано в працях О. Олексюк (2006), О. Рудницької (1999), П. Харченко (2000). Утім, проблема підготовки студентів до самовираження у хоровавому виконавстві майже не досліджена.

Формулювання цілей та завдань статті.

Метою статті є з'ясування особливостей творчого самовираження студентів у процесі професійної диригентсько-хорової освіти.

Виклад основного матеріалу. Термін «виряження» достатньо глибоко розкрито у працях видатного філософа О. Лосева, який тлумачив його як форму-символ, що надає матеріальну основу для певного смислу у діях суб'єкта, відбиваючи непросту діалектику його становлення як співставлення руху і спокою (1990). Психологи вирізняють самовираження в емоціях, зовнішності, у мистецтві. Для нашого дослідження важливим є зміст самовираження у навчально-професійній діяльності студента.

Ретельне дослідження наукових джерел з метою виявлення сутності самовираження студента дозволяє розглядати його як процес здійснення індивідуальних, особистісних і суб'єктних можливостей «Я-професіонала» з метою виявлення й утвердження ним власної індивідуальності. Зазначимо, що самовираження студента відбувається в процесі його професійної підготовки як самовизначення і самоактуалізація, прагнення до найбільш повного розвитку і розкриття тих сторін творчої індивідуальності спеціаліста, які підтримуються суспільством (Маслоу, 2004; Леонтьєв, 2005; Коң, 1984).

У процесі диригентсько-хорової підготовки студента можна виділити певні етапи, які стають першим досвідом творчого самовираження (М. Колесса, М. Малько, О. Мархлевський, В. Мінін, К. Пігров, К. Птиця, П. Чесноков). Першим етапом накопичення досвіду самовираження стає виконавська діяльність хорового співака, підготовка до якої, на думку видатних хорових диригентів і педагогів К. Пігрова, М. Леонтовича, К. Стеценка, дозволяє студентам поступово оволодівати сходинками хорової культури в її різноманітних

проявах. Наступний, більш складний етап професійної освіти відбувається на тлі опанування хормейстерської і диригентської підготовки, яка інтегрує в собі виконавський, педагогічний та управлінський аспекти професійної діяльності диригента хору.

Ефективність становлення індивідуальності студента, яка відбувається протягом обох вищезазначених етапів професійної підготовки, безпосередньо залежить від наявності процедури професійного діагностування, тобто вивчення провідних ознак індивідуального, особистісного і суб'єктного самовираження студента-початківця. Адже, як зазначав Л. Виготський, індивідом народжуються, особистістю стають, а індивідуальність відстоюють.

Розглянемо специфіку індивідуального самовираження майбутніх співаків та диригентів хору, враховуючи його загальні ознаки. Вивчення психолого-педагогічної літератури свідчить, що індивід є носієм природних, генетично зумовлених якостей людини, розвиток яких здійснюється у процесі онтогенезу, результатом чого стає біологічна зрілість людини (Б. Ананьєв, К. Платонов, В. Небылицин, Б. Теплов). У професійній педагогіці під індивідуальними властивостями розуміють психофізіологічні (конституційні, нейродинамічні та психодинамічні) якості з урахуванням розвитку та статі індивіда (Лосев, 1990, с.77).

Вивчення спеціальної літератури з питань специфіки індивідуальних властивостей співаків та диригента хору (М. Малько, 1065; О. Мархлевський, 1986) свідчить, що для успішного професійного самовираження студентам необхідно мати наступні первинні індивідуальні властивості: 1) міцне фізичне здоров'я, загартованість та м'язову активність; 3) розвинутість і вільне володіння співацьким і диригентським апаратами, що обумовлено необхідністю адекватно передавати у співі та диригентському жесті образний зміст хорового твору впродовж тривалих репетицій і концертних виступів; 4) гармонійне поєднання розумових і емоційних властивостей індивіда (Михаськова, 2004).

Відомо, що концертна діяльність співаків та диригента хору проходить в умовах постійного стресу, що висуває вимоги до психодинамічних властивостей темпераменту індивіда, а саме рівня його психологічної нестійкості (нейротизму). Позитивними для співаків та диригентів є зрівноваженість і незворушливість, які відповідають низькому рівню нейротизму. Дослідженнями встановлено, що оптимальним для диригентсько-хорової діяльності стає поєднання низького рівня нейротизму із екстравертністю, тобто зверненістю у зовнішній світ, здатністю легко пристосовуватися до соціального середовища. Сприятливим для диригентів і співаків визнають сильний, урівноважений і рухомий тип темпераменту, а негативними показниками вважають млявість,

інертність, пасивність, замкненість і схильність до меланхолії (Михаськова, 2004, с.321; Падалка, 2008, с.180).

Продуктивність самовираження студентів в процесі диригентсько-хорової підготовки залежить від ступеня розвитку й гнучкості їхніх вторинних індивідуальних властивостей: сенсорних (емоційних), мнемічних та вербально-логічних. Позитивним вважається багатство емоційно-естетичної сфери студентів, здатність не тільки відчувати, але й яскраво, артистично та виразно демонструвати емоції у співацькій міміці та диригентській пластиці. Праця співака хору як виконавця висуває певні вимоги до їх розумового розвитку, потребує мнемічних умінь. Проте, діяльність диригента, в якій поєднуються виконавський, педагогічний і управлінський компоненти, передбачає високий рівень мислення та мовних умінь студентів. Умови постійної конкуренції на ринку праці музикантів і музичних педагогів потребують гнучкості, глибини і нестандартності мислення диригента, його закономірного поєднання з лаконічністю, точністю та образністю мови. Саме тому у процесі підготовки диригента хору стає доцільним створення сприятливих умов для його інтелектуально-творчого розвитку, зокрема вільного оволодіння не тільки інтелектуально-логічними прийомами (аналізу, синтезу, виділення головного, порівняння, класифікації), але й евристично-творчими вміннями (генерування ідей, оригінальності, аналогії, асоціативно-го мислення, здатності до самоаналізу, рефлексії).

Індивідуальні властивості вважаються однією з умов і частковим проявом професіоналізму спеціалістів, а їх врахування вказує на подальші можливості, фізичні та психічні ресурси, темпи особистісного зростання співаків та диригентів хору. Втім, віддзеркалюючи певну професійну придатність, вони не дають повної гарантії професійного успіху студента як форми його продуктивного самовираження.

Аналіз й узагальнення психолого-педагогічної літератури, педагогічне спостереження, тестування, бесіди довели, що значній мірі ефективність самовираження студента як особистості визначають його професійні мотиви, цінності, риси характеру, особистісні та професійно важливі властивості (Б. Ананьев, Г. Костюк, О. Леонтьев).

Спеціалізація співака та диригента хору передусім має забезпечувати реалізацію життєво важливих потреб студентів (фізіологічних, безпеки, матеріальних), серед яких в наш час зростає значущість останніх. Зауважимо, що дієвим фактором професійно-особистісного самовираження є потреби розвитку (самоповаги, самоактуалізації) та емоційного контакту, які стають стимулом і рухом успішного професійного навчання студентів (Лузік, 2003, с.143).

Дослідники, наголошуючи на ієрархії «моти-

ваційно-потребнісної» сфери особистості, відмічаючи різноманітність її зв'язків, підкреслюють, що домінування різних груп мотивів передусім залежить від педагогічних умов навчання та специфіки навчально-професійної діяльності студента. Успішність особистісного самовираження майбутніх співаків та диригентів хору обумовлена передусім наявністю у них обґрунтованої мотивації свого професійного вибору, розвинутих пізнавальних і професійних інтересів (Яконюк, 1979). Глибокої професійної мотивації, про що свідчать професіографічні дослідження, набувають студенти, які вже мають досвід хорового виконання в умовах висококваліфікованого колективу під управлінням справжнього Майстра. Їм, як правило, притаманні духовні мотиви, впевненість у соціальній значущості своєї професійної діяльності, стійка любов до музики і хорового співу, прагнення до активних дій у цій сфері.

Позитивним фактором особистісного самовираження студентів має стати наявність у студентів високих ідеалів і ціннісних орієнтацій, пов'язаних із визнанням естетичного, культурного і виховного значення хорового співу як дієвого демократичного мистецтва. Для художника, транслятора культури, якими мають бути диригент і співаки хору, особливої значущості набуває оволодіння духовними цінностями (Віра, Честь, Польза, Любов, Красота, Істина, Справедливість) (Колесников, 1996; Лузік, 2003). Доцільним є створення належних умов для свідомого набуття студентами ціннісно-нормативної системи (життєвих спрямувань, світовідчуття та світосприймання, ціннісних орієнтацій, професійного ідеалу). Вивчення наукових психолого-педагогічних досліджень свідчить, що саме ціннісно-нормативна сфера майбутніх співаків і диригентів хору: 1) допомагає їм перевірити та відбудувувати професійні цілі, слугує змістовною основою для відбору способів їх досягнення; 2) містить уявлення про найбільш досконалі та гармонічні способи оволодіння хоровим виконавством; 3) концентрує уявлення щодо особистісного самовираження через посередництво колективного співу; 4) узагальнює результат самовиховання співаків та диригента хору; 5) зберігає уявлення не тільки про цінність індивідуального самовираження, але й збільшує орієнтацію на широку творчу колективну єдність; 6) виступає регулятором поведінки учасників хору через посередництво традицій і норм хорового колективу.

Визнання у структурі особистості диригента і співака хору провідної ролі духовних цінностей дозволяє окреслити композицію найважливіших рис характеру, які стають основою творчого самовираження і подальшого професійного успіху студентів: 1) вміння сприймати досконалість у формі уособленого божественного ідеалу, духовне злиття з ним, співтворчість, сумлінність; 2) чесність, вірність слову, вітчизні, колегам та уч-

ням; 3) служіння порядку та якості, ділова совість; 4) уміння любити (хорове мистецтво, співаків); 5) служіння красоті та здатність свідомо втілювати її у хорovому звучанні, колективній творчості, самовдосконаленні; 6) прагнення до істини, осягання світу через пізнання; 7) здатність до духовної сили та гуманної влади.

Крім того, у процесі професійної підготовки студентів до самовираження доцільно створювати умови для розвитку дружелюбності, почуття колективізму, відповідальності за свій хорovий колектив, працелюбності та оптимізму. Професійно важливою стає наявність комунікабельності, стійкого позитивного самопочуття у роботі з людьми, чуйність, доброзичливість, вміння стримувати емоції. Для підготовки диригентів хору визначальними є рішучість, сміливість, професійна самостійність, наявність сильної волі та цілеспрямованості (Михаськова, 2004).

Як відомо, особистість професіонала характеризується передусім його професійно важливими властивостями. Для професії музиканта-виконавця, до яких належать диригент і співаки хору, професійно важливими властивостями вважаються музикальність, професійна надійність та артистизм (Михаськова, 2004). Аналіз останніх наукових досліджень з музичної психології свідчить, що музикальність визначають як інтегроване утворення і спеціальну здібність, що є основою для різних видів виконавської діяльності. До структури музикальності прийнято включати музичний слух, музичну пам'ять, музичну увагу та уяву, музичне мислення (Бочкар'ов, 1997; Науменко, 1995; Цагареллі, 1981). Виявлення структури, змісту та специфіки музикальності як провідної професійно важливої властивості особистості співака і диригента хору дозволяє зробити певні висновки.

По-перше, професійна підготовка студентів до творчого самовираження вимагає глибокого вивчення викладачами та самодослідження студентами всіх компонентів музикальності, врахування специфіки їх поєднання у структурі особистості кожного студента. Діагностування та самоаналіз дозволяють не тільки виявити реальний потенціал професійних музичних властивостей, а й зосередити увагу на подальшому вдосконаленні всіх структур особистості відповідно професійним спрямуванням студента.

По-друге, дослідження професійно важливих властивостей особистості майбутніх спеціалістів у галузі музично-хорової культури має відбуватися одночасно з вивченням усіх показників структури індивідуальності, що вимагає додаткових наукових досліджень з психології особистості, психології музичної праці і ретельного добору відповідних діагностичних методик.

З огляду на те, що ядром самовираження особистості є пошук смислу власного життя, можна припустити, що важливою умовою успішного

самовираження студентів стає зростання їхньої самосвідомості, яка складається з розуміння власного «Я», виховання в собі прагнення до самостійності і незалежності як суб'єкта власної професійної діяльності (Лосев, 1990, с.88). Самосвідомість особистості розуміють як сукупність її уявлень про себе, що проявляються у «Я»-концепції та самооцінці, яка відбувається завдяки: а) засвоєнню значущих для особистості точок зору інших людей (цінностей, норм, образів самого себе як носія здібностей та якостей); б) прямого та опосередкованого навіювання; в) трансляції оцінок, стандартів, що існують у суспільстві; г) системі безперервної професійної підготовки, в процесі якої відбувається виховання (О. Леонтьєв) професійних та особистісних смислів.

Динаміка формування самосвідомості диригента і співаків хору залежить від інтеграції у своєрідну єдність спільних духовних, естетичних та моральних цінностей, традицій, творчого напрямку, характеру репертуару та способів виконання, які утворюються в студентському хорovому колективі, класі індивідуальних занять з диригування, вокалу, музичного інструменту. Показником народження самосвідомості студентів стає бажання їх самовираження і самоактуалізації у професії співака, диригента або вчителя музики (Лосев, 1990, с. 151).

Формування і розвиток «Я-концепції» спеціаліста включає уявлення про себе 1) у сучасному (Я-реальне); 2) минулому та майбутньому; 3) бажаного (Я – ідеальне); 4) як майбутнього спеціаліста (Я – професійне). Саме вони зумовлюють остаточний професійний вибір, у момент якого студент вирішує проблему подальшого професійного самовизначення. З одного боку, йому належить визначити, чи залишатися у ролі співака-виконавця, який створює своїм співом найменший елемент загального хорovого звучання. Іншим шляхом має стати поступове визнання себе як майбутнього лідера, вихователя і керівника хорovого колективу. Вивчення основних положень психології особистості дозволяє стверджувати, що саме неспівпадання реального («Я – співак») та ідеального («Я – диригент») є джерелом подальшого професійного самоудосконалення студента, його прагнення до саморозвитку в якості інтерпретатора, організатора, вихователя, диригента і керівника.

Вважаємо, що стратегічно правильним стає створення у процесі диригентсько-хорової освіти належних педагогічних умов для самоаналізу і побудови позитивного «Я» майбутніх спеціалістів, знаходження ними джерел своєї професійної активності. У цьому аспекті набуває актуальності підготовка студента до постійного професійного саморозвитку, пошуку і засвоєння знань, умінь та механізмів професійного самовдосконалення. Провідним критерієм самовираження студента як суб'єкта професійної підготовки стає глибоке

осмислення шляхів самореалізації власної індивідуальності через посередництво хорового виконання, розуміння необхідності безперервного професійного розвитку протягом усього життя (Г. Падалка, 2008).

Аналітичне вивчення наукових досліджень з питань психології творчості (В. Моляко, В. Рибалка, В. Роменець) дозволяє відзначити, що характер самовираження знаходиться у безпосередній залежності від здатності студента творчо підходити до свого професійного зростання. Провідними показниками творчого характеру самовираження є проявлення стійкого інтересу до професії; інтелектуально-творча активність, яка свідчить про уміння особистості студента виявляти протиріччя і проблеми, що існують у професійній сфері; творче оволодіння професійними прийомами, методами, засобами діяльності. Здатність до творчого самовираження поступово призводить до стійкої високої продуктивності і формування індивідуального стилю діяльності та майстерності. Її вершиною стає розквіт таланту, коли особистість не просто має стійкі творчі звершення, але й перевищує досягнення сучасників.

З огляду на це, слід визнати значущою спрямованість професійної підготовки на повне розкриття творчої індивідуальності студента вже у стінах вищого навчального закладу. Відомо, що індивідуальність тлумачать як гармонійне співвідношення основних структур людини (індивіда, особистості, суб'єкта різних видів діяльності) (Б. Ананьев, В. Мерлін). Утім, як визнають вчені, індивідуальність студента передусім відбиває єдність, цілісність всіх його структур (Лузік, 2003; Рибалка, 2003). Виходячи з ієрархічності та динамічності основних компонентів індивідуаль-

ності, в умовах закладу вищої мистецької освіти не кожному студенту вдається повне самовираження власних потенційних можливостей, максимально продуктивна і творча діяльність у диригентсько-хоровій сфері.

Саме тому стає доцільним врахування складного шляху, у процесі якого відбувається: 1) усвідомлення себе самобутністю, виділення власного «Я» з студентського хорового колективу та усвідомлення свого статусу у ньому; визнання власних зв'язків із світом; 2) поєднання всіх структурних елементів (індивіда, особистості, суб'єкта) у цілісність, визначення своєрідності їх взаємин, характеру володіння усіма її компонентами; 3) визначення особливостей власного самовираження і прагнення до його саморозвитку; придбання специфічних ознак, способів самовираження, знаходження власного способу існування, самовизначення та саморегуляції; визначення власного смислу життя; суспільна спрямованість власної діяльності як диригента або співака хору (Романовський, 2011).

Висновки. Отже, специфіка самовираження співаків і диригентів хору виявляється шляхом самодослідження (діагностики) індивідуальних, особистісних і професійно важливих якостей студентів, їхніх суб'єктних можливостей з метою визначення специфіки структурних компонентів індивідуальності, її вибудови у процесі професійного становлення.

Перспективи подальшого дослідження полягають у виявленні спільностей і розбіжностей у характері творчого самовираження співаків і диригентів хору.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Кифенко, А. М. (2018). Розвиток музично-слухової активності в навчальному хоровому колективі. Експериментальні та теоретичні дослідження в сучасних науках: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, Суми, 73–75.
- Колесников, В.Н. (1996). Лекции по психологии индивидуальности. М ; МГУ.
- Лосев, А.Ф. (1990). Основной вопрос философии музыки. Форма-стиль-выражение. Монография. М: Мысль, 405-602.
- Лузік, Е.В. (2003) Розвиток творчих здібностей студентів у процесі науко-во-дослідної роботи. Лузік. К.: ІВО АПН України, 9 с.
- Михаськова, М.А. (2004). Особливості й проблеми музично-освітньої діяльності студентів музичних факультетів вищих закладів педагогічної освіти. Ніжин: НДПУ, 185 с.
- Падалка, Г. М. (2008). Педагогіка мистецтва (Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін) К. : Освіта України, 274 с.
- Рибалка, В.В.(2003). Методологічні питання наукової психології. Київ: Ніка-Центр, 77–87.
- Романовський, О.Г.(2011). Педагогіка успіху: підручник для студентів вищих навчальних закладів. Харків НТУ «ХП», 106-113.
- Смирнова Т.А. (2008). Теорія та методика диригентсько-хорової освіти у вищих навчальних закладах: психолого-педагогічний аспект. Монографія. Видавництво «Ліхтар», 149–173.
- Смирнова, Т.А. (2018). Хорознавство: історія, теорія, методика: навчальний посібник, Харків, 180.

REFERENCE

- Kifenko, A. (2018). Rozvytok muzychno-slukhovoyi aktyvnosti v navchal'nomu khorovomu kolektyvi. Eksperymental'ni ta teoretychni doslidzhennya v suchasnykh naukakh: mezhdunarodnaya nauchno-prakticheskaya konferentsiya [The development of musical-auditory activity in the beginning choral group]. Sumi, 73–75. [in Ukrainian].
- Kolesnikov, V. (1996). Lektsii po psikhologii individual'nosti [Lectures on the psychology of personality. M; Moscow State University]. M; MGU. [in Russian].
- Losev, A. (1990). Osnovnoy vopros filosofii muzyki. Forma-stil'-vyrazheniye [A fundamental issue in the philosophy of music. Form-style-expression]. Monografiya. M: Mysl'.405-602. [in Russian].
- Luzik, Ye. (2003). Rozvityk tvorcheskikh studentov, uchastvuyushchikh v protsesse nauchno-issledovatel'skoy robototekhniki [Development of creative work of students in the process of science-related advanced robots]. K.: ÍVO APN Ukraïni. 9. [in Ukrainian].
- Mikhas'kova, M. (2004). Osoblyvosti y problemy muzychno-osvitn'oyi diyal'nosti studentiv muzychnykh fakul'tetiv vyshchykh zakladiv pedahohichnoyi osvity [Special problems of musical and musical studies of students in musical faculties of higher mortgages of pedagogical sanctuary]. Nizhin: NDPU, 185. [in Ukrainian].
- Padalka, G. (2008). Pedahohika mystetstva (Teoriya i metodyka vykladannya mystets'kykh dystsyplin) [Teacher of mystery [Pedagogy of art (Theory and methods of teaching art disciplines)]. Osvita Ukraïni, 274. [in Ukrainian].
- Ribalka, V. (2003). Metodologichni pitannya naukovoï psikhologii [Methodological Nutrition of Science Psychology]. Kiiïv: Nika-Tsentr, 77–87. [in Ukrainian].
- Romanovs'kiy, O. (2011). Pedahohika uspiyku: pidruchnyk dlya studentiv vyshchykh navchal'nykh zakladiv.[Pedagogy of success: a textbook for students of higher educational institutions]. Kharkiv NTU «KHPÍ», 106-113. [in Ukrainian].
- Smirnova, T. (2008). Teoriya ta metodyka dyryhent's'ko-khorovoyi osvity u vyshchykh navchal'nykh zakladakh: psyholoho-pedahohichnyy aspekt. Monografiya [Theory and methods of conducting and choral education in higher educational institutions: psychological and pedagogical aspect. Monograph]. Vydavnytstvo «Likhtar», 149-173. [in Ukrainian].
- Smirnova, T. (2018). Khoroznavstvo: istoriya, teoriya, metodika: navchal'nyy posibnik [Chorology: history, theory, methods: textbook]. Kharkiv. 180. [in Ukrainian].

Дата надходження рукопису 17.02.2020

DOI 10.34142/27091805.2020.1.01.02

© **Tetyana Smirnova**

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of
the Department of Theory and Methodology
Artistic Education Kharkiv National
Kotlyarevsky University of Arts
Kharkiv, Ukraine

email: smyrnova.tetiana@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-2931-8288>

THE SPECIFICITY OF STUDENTS' CREATIVE SELF-EXPRESSION IN THE PROCESS OF CONDUCTOR-CHORAL EDUCATION

Object. The article considers the issues of the future singers` and choral conductors` creative self-expression in the process of conductor-choral education. **Methods.** Analytical, historical-comparative, retrospective method was used in writing the article. **Results.** As a result of the analysis and generalization of scientific psychological-pedagogical and art-literary literature, comparison, comparison of different opinions the definition of the concept «creative self-expression of students» is presents. It means a conscious act of discovering and affirming the individual, personal and subjective capabilities of the «I am» as a professional, defining himself as a creative person and individuality. The advantages of the study are to identify the specifics of future singers` and choir conductors` creative self-expression as students of higher education. The success of individual psychological self-expression is determined by good health, muscle activity, development of singing and conducting apparatus, students` cognitive and emotional sphere. A positive factor in the student` personal and professional self-expression is the formation cognitive and professional interests, spiritual values, character traits that are regulators of singers` and conductors` professional growth as creative individuals. Prominent indicators of the growth of singers` and choir conductors` creative self-expressio, their leading professionally important qualities are musicality as an integrative musical ability (musical hearing, metro-rhythmic ability, musical memory, musical thinking, musical imagination) and performing skills (performing reliability, artistry, instrumental, vocal and choral, conducting skills). The specifics of future singers` and choir conductors` personal self-expression are determined (on the basis of diagnosis) as a level of cognitive and professional interests, ideals and value orientations on spiritual and national-civic values. **Conclusions.** The study summarizes a set of character traits that form the basis of singers` and choir conductors` professional success of (honesty, loyalty to the beauty, the ability to consciously and artistically embody it in the choral sound; friendliness, responsibility, optimism). It was found that the level of students` creative self-expression as a subject of his own professional development depends on the timely diagnosis, stimulation, content and procedural support the process of his professional «I am» –concept formation. It is proved that the contradiction between the real and the ideal «I am» becomes the source of the singers` or choir conductors` personal and professional development. On the basis of scientific research on professional acmeology the ways of singers` and choir conductors` creative self-expression as bright individuals (integration of individual, personal, subjective structures into integrity, identification of specificity of individuality, selection of content of own «I am», systematization and generalization of individual and specificity self-expression taking into account all factors, identifying the uniqueness of the relationship of all substructures, determining the social orientation of their own self-expression in further professional activities).

Keywords: *self-expression; creativity; personality; conductor; choir; music education; individuality; subject.*